

կառման կետի մէջ սրաց տրուած ունի կաւ մարի չորս կորութիւններ պարզ բարաւորով մը ծածկուած՝ նոյնքան ուղղորդ որմնորոշ վրայ հանգչելով: Ցայտուն լար մը կամարին արտաքին և գործարար կողմը բոլորակաձև կը չլրկացատէ, վերի կամարի կորութիւնը խորոփի միջև երբեակ ճախարակի ցցուակով զարգարուած է, նոյն կամարին շարունակութիւնը խորշ խորշ շինուած է, ինչպէս Ս. Յարութեան տաճարի ճակատին կամարները, երբորդ և չորբորդ կամարի կորութիւնները անկհան վրայ ունի իբր զարդ փոքր կտոր ցցուակներ: Նոյն շինութեան ճակատը կը պակսի երեք անկիւնը (tympan): Ուղղորդ պատերու անկիւններու մէջ զետեղուած են միայն մէջ փոքր կտոր ցցուակ մը, միւս երեքին մէջ՝ խորոփ մը: Խորշաւոր կամարի կորութիւնէ զատ, այս դռան, պարզ ցցուակներով զարդարուած, բաւական կը նմանի Ժիլլէի հարաւային դռան: Ան ունի ԺԲ. դարու երբորդ քառորդին կամ կիսուն հնութիւնը:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՂՍ. ԱՆՍԻՆՈՒՆԻ

ԽՈՐՀԱՆՈՐԴ ԵՒ ԽՈՐԱ

Գործի մարդը մեջ նորոյք է յիշել ածականակր դրամ եւ առածը. քայց նշխարապէս սակեց շաւ աւելի է. վասն զի երբ գիտնամք շաւ գործածել գայն, ինչոյնիմիկ մշակութիւնը, բարեշուքիւնը՝ նկարագրին կազմութիւնն է ան: Այն միկ ժամը որ անկողութեան կամ ոչինչ քանեւուն, այսինքն անկողութեան աւելի յոնկոյն քանեւուն կը տրուի անկն օր, քանի մը տարւան մեջ, երբ ինչոյնիմիկ կասարեւա՝ գործուակն նստիւնուր, պիտի կրնար տգիտ մը իսկանուն զարծելնէ, եւ երբ քաւի գործուն յաւկանուր, մարդու մը կեանքը պիտի բեղնաւորէ:

*

Միաժամանակ չընել երբի՝ մեկի աւելի քաներ, շաւ կարեւոր է աւելի. նշխարապէս նշանակուր մարդը նա՛ է որ կրնայ իր քոյնակ ուշիք քանի մը վրայ կեդրոնացնել և մրնա-ցածը ստուգել. կեդրոնացուր մարդկային մեֆի մեծ ոյժն է:

ԳՐԱԿԱՆ

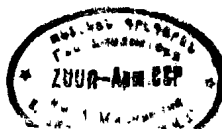
Մ Ո Ր Ո Ր Ո Ւ Ա Ն Ի Բ Ա Ն Ե Ր

Մատաւորապէս կէս զարե ասդին մեր ժողովուրդը ստիպեալ բաներ որոնք այսօր կը կազմեն միացել կեանքը անոր մէջ կարեւոր հատուածին: Հայաստանեան իմաստասիրն տարազը մեղմեմանց համար այլած որտէ միթիթաւանք, մեղմեմանց համար որքազան պատգամ է, զորաւոր մեղ իբարու. զէմ նակատի հանելու աստիճան, Այս նշանակութեան մէջ, եւ պիտի յմտեման նոր աստեղծման վերլուծումին, քանի որ աստիճան կ'ընեն այնքան տիրական կերպով մեր հայրենիքին ու զազութիւնը տեսարանները:

Մեր ժողովուրդին զբախտագոյն հատուածը, ան՝ որ ապրել յետոյ Աստուծոյ գործիքներուն մէջնէն անմեղքութիւն, ու երկրաւոր կեանքին մէջ, տարազեւած է այսօր աշխարհի չորս ծաղիւն, կրկնելով աւելի քան զածան որդիստե յուսակորոյս բարեշունեան գերութիւն մը, ստիպեալ զարեւել ուրիշ բաներ, որոնք, ստիպեալ ու հուսիքն ընդմէջէն, ինչպէս կը պատկերեն մարդիկ նման վտական վերիվարումները, փորձի էին ենթարկած մեր յոյնած, հազարամեայ աղէտներով խցանաւ ցեղային խղճմանքը, մեզի մօտիկ բախտաւոր չըլանի մը, բայց չէին կրցած խոր ապրել սիւնները մեր հողին: Ներուած էր մեզի այսպէս զգալ աւ տարազել ցեղային մեր խորհուրդը, խորքը, նոյնիսկ անցեղ զարաւորելի է զեւելէն յետոյ:

Այսօր....

Ինչ որ հասած է իմա մեր զանեւուն — ամառ փակեցէ՛ք հողին զաները, վասնզի ասդին պատմութիւնը սխալ չէ պայմանել անանց ամբողջապէս պահպանումէն, ինչպէս կ'ընեն արեւմտաւոր քանի մը մեծ ազգերը — չէ բազմաւորութիւնը այն միւս աղէտներուն որոնք ներծնածի՛ն հաւաքական բանադիր զաւանափոխութեանց, բանադարձի, նոյնիսկ զանգաւածային ապստիգայապէս եղբարական համապատկերները անկէ մեր պատմութեան, որտաւուշ, զարաւային, սպառնալու ու գիտութեան որպայտումները մեզ՝ զարեւուն բայց որոնք թափուր, կիկլունք փրշուած ինկաւ մեր հեղեղաւ սեմերուն: Ասոնք ամենեւնի զէմ մեր ժողովուրդը երւան բերան իբր անայց խորութիւններէն, զիմարական իր մեծը, երբեմն նուազ, երբեմն հերարձակ. բայց հանց իր զիմարութիւնը, ամառ փաթեւելով իր պաշտպանողական միջոցներուն, որոնք իրեն թելադրուած էին միջին իր խորհուրդէն: Ասոնց

փխլիտոփայտութեան, առանց թառերական շարժումներու, միայն ու միայն քանի մը մեծ անուններու, քանի մը անփոխարինելի բառերու յառառաքան պայտանքաւ անկիւս մերկելով ուղիղ նպատակներ: Այդ յառաւթը, ըսել կ'ուզեմ ցեղային խորհուրդին այդ մութ յաջքը դիմակալելը դարեւա զոգնել ներսի սա խոշոր բառը քանի որ տարբեր չեն շինուած դարերը հայ ժողովուրդին:

Այսօր ցեղային այդ խորհուրդն է որ ինկած գաղափրին ժանիքներուն:

Ու գաղանք հետադարձական պատկեր մը չէ սա ստեղծութիւն վրայ, մեր պատմութեան շատ ընտանիքի, որով մեր ժողովուրդը զինքը բոլորող կակաւապարիւր կարծած է կերպազարդ, դասական կառայցով երկբարու ու թիւ մըս ալ երկնասօր փորձածքին, չիմա, խորքին մէջ, բաժանութիւն մըն է կեցկեւոյ որոնք մեր ուժերը կ'ուսնեն տարբերակ խորթակերելով: Օտարին աղչիկն է ան, անուշիկ հրապոյններու ցանցի մը մէջ պարտաւոր գաղթական պատանդները, տանկելով զանոնք հեռու իրենց ազգային բմբռնումներուն ընտանեկան խորհուրդէն: Երբեմն անոր արուեստն է, այլապէս փարթմա, խոր, որ կը փախէ մեր ազգաց ըզգայաբանքները հանդէպ սեպհական յայգերու ուրոնք դարերով մեր հանդերձեցին անդրաւոր փախչելներու, երգի, նկարի, աղօթքի մեծերով է այսօր ինկած են արամարանքին տակ նոր խաղովքներու տարփաւոր մեր տղաց: Երբեմն մալարած ձգտումներէն մէկն է մեր հողիին, որոնք իրենց պարբերական խաղաւորով մեր արջէն թիւ չալափառած զորմառնաբանութեան մէջ, խոշոր ենդքեր կը բանալին հաւաքական մեր գործունէութեան կողմերուն: Մեր նախարարներուն ընդերային վէճերը, դաւերը, մրցանակութիւնները տարբի անունով նուազ բացատրելի կը մնան այսօր մեղի: Դեռ երրորդ, կինդերորդ դարերուն մեր պատմիչներէն միամտաբար դիտուած ու սեւեռուած սա քանի մը գիրքներ, — օտարին դիմաւոր, մերկիներէն քանկելու, զերբը հերքելու, մանաւանդ սեպհական կողմերուն վրայ այնքան զրծուաւոր բայց օտարին բանականներուն մէջ, հեռու աշխարհներու նուաճումին համար մեր կտառով պարեկլաւութիւնը, եռանդը, բոլորանուէր սպասը, չեմ գիտեր ինչու կ'արժեանա մաքին երբ նոյն երեւոյթներու աշխարհալո տղանցը կը քալէ առջեւ: Մեր ժողովուրդին բազմատարաբ նուազ շխիթախառն ու լաւագործ մարդ, անկրքելի օւժգնութեամբ պայտանքներ կ'ընէ օտար կուտքերու, յաջգններու, մեր հայրենիքին մէջ, իր երկաթեան է ոգեղեն ամբողջ պահեստը նետած այդ կուտքերու յաղթանակին: Ինչ մեր լաւիտեանական քննադէմ, մեղմէ անհունապէս գերազանց իբր օւժ, թիւ, վայրագութիւն, գիշախառն խորթանք, տարին քանի մը ենդ անապանդ կը բառնայ իր թերթերէն, մեր մէջ հիւղակը բերդերու քրտնեան մը բարձրացնելով իր սահմաններուն երկայնքով, սա այդ խաղովքին կամ արեւտեստերէն մատակարարելով մատաղատի տղաց ու

աղբերկ մաղբերով ձերբերուս ալ վայելէին: Զի ստեղծութիւնը, զայն սերմանել գիտնալը ոչ միայն քաղաքակրթական պատուանիշ մըն է այսօր, այլ անհրաժեշտութիւն մը: Մե՞նք:

Ու գաղանքին աշխատանքը՝ բզկաւմէ Եւրոպայով:

Աւելի գիտական որակումով՝ Եւրոպայումը (գաղղիական պիտի ըսէր dissociation) այն համաստ, բայց յամաւ, թիւց աղանդ օւժերուն որոնք զիմանալ գիտցեր էին զարեւու մաշումին: Մահարայ ձգտումներու սա առաւտարութիւնը, այսքան վճարական բողբնեւոր, վատ շահագործումը կը հայթայթէ զարեւոյ զապուած այդ ցանկութիւններուն, չիմա մեր հողիին հիւթապատումը, գիտուն մը պիտի չուէր՝ զառամութիւնը ասպարեղը բաց է ձգած անոնց որպէսզի նման կեղերուն աւմէնէն անտղղէին, անարգել յառաջանալ հեռու ուսանելին ի խոր մեր ներքին անձնատարութեան: Ու այս աշխատանքը, գիտեմ սա առաքելութիւնը, եղբարայեւ յարաւու ու կաղմակերպուած, թէ՛ գաղութներու, զոյալի ճաւաղանիկ ուր արդէն առանց օտար ալ մահը տուն տեղ է եղած մեր զոյալութեան ամէնէն կենսական հանդիսներուն, թէ՛ մեր հայրենիքին կամքի արքայութեան մէջ, հաւաքատարապէս: Ու այս աշխատանքը, մօտիկ եւ քանգով նոյնիկ անոնց մօտ, որոնք կը հաւատան ծառայել ցեղային փառականութեան տարւտում ու ամբողջ տարալիւն խանգաղաւ, հայրենաւորողը, նոր օւսումներու հրամայականը քընդարական անկեղծութեամբ մը չեն բաւականանար տարբերովի, այլ առաջ կ'երթան աւարտները, կիններն ալ երտիրեւել իրենց համանուագին: Կորոզուելու է նորոգելու որբաղան սա կոչներուն մէջ համոզումնայն բաժինը խնդրոյ ներքէ չէ ինծի համար: Համամարդկային զապարարականներու աշխարհէն այժմեական պէտքը եւ չէ որ պիտի անկարելի դարձնալ մեծ աղբերու ընտրանի երկտատարութեան: Բայց փոքր աղբերը, մերկիին նման հողիւ կանգուն կոյտներու մօտ այդ զապարարականութիւնները գրեթէ համանիւ են ինչեւսպանութեան: Պարզ երկրորդական ուսում մը ամբերկեան կամ անդրիական կամ զաղիական զօլեններին, բաւ է եղած մօտիկ անցեալին մէջ որպէսզի այդ պատկանարները զաղբին իրենց աղջային խորհուրդին մաս կազմէ: Եղբարային կ'ընդհարելով, չեւաւ համար հաղարով հաղանիւ են այդ երկտարներէն քանի մը լեզու խոսող կամ զոյոյ որոնք հայ թերթի մը պիտի խաւային իրենց մեծ աղբերը: Ու ասիկա այսպէս զաղութներուն բոլորին համար ալ: Երբ պիտի անդրադառնանք որ մեր կարելի փրկութիւնը պայմանաւոր է մեր զուեւերուն ամբողջապէս պահպանումով այդ նորանորոգ յաջգններուն ընդդէմ, Պարզանորակաւ, յետադիմակաւ, Բառեր են տունը, ոչ աւելի ոչ պակաս: Զգիտանալք աւելի քան արեւմտաքին մեծագոր աղբերը:

Մեծ կղեր մը բլլալու հարկ չի կայ, իմանալու է չափերու համար անեղ չիղը՝ որուն անձնատար կը թափ որոշ համակարգ մը ու զատեղ մատուր ա-

պահան ուր լուծելու և անէացնելու համար երկու հազար տարուայ ըստ յղացր, նոր բառով՝ խորհուրդը զոր այսպէս կանցնահար ջանքիսխելու լըծուած են մեր առաջապահ մտաւորականները, իրենց իմացական փորձառութիւնները, ուսցնները տարածելով անտերունջ զանգուածները դէպի, ու կը թռչին անտեսել աղէտը, զոհել յօժարելու իսկ արտիան՝ անզոհելին, յանուա մեծ խաշններու։ Դարաւոր սրբագործումով մը աստուածացած բառեր — արդարութիւն, իրաւունք, քաղաքակրթութիւն — այսօր աւելի չեն արժէք քան քուրջի կտորներ։ Ու իրենց կարգին, նորակերտ ուրիշներ — աշխատանք, վայելք, մարդավարի կենսւք — զիրենց հրապարակ հանողներուն չեն բերած կուտ, պարզ հացը։ Դադրեալ առաջադու երբ տատարողութիւնը չի կրնար ալելէ հեռու պահել ողբերգութիւնը որ զինն է այս նաւաբեկութիւն։ Ուրիշ՝ բախող զարմեալ այն ժողովուրդին որ արմատները ամուր կը կարծէ մեր պապերուն հոգերն ի վար։ Ինծի կուզայ թէ ասորբեր հակառակորդ մը չի սպասեր անոր։ Ու ասիկա՛ առանց պատմական աննախատեսելի բայց անվերջ ազդակներու — մեր դիրքը բախտորոշ է այդ ախորժակներուն սրումին մէջ — միջնատումին, այլ պարզ տարբանշատումովը հայ յղացքին։ Պահան մը տարի ևս, ու հայաստանի գնդկուկին հոգին անգամ պարզուած պիտի ըլլայ որ պապերուն իսկութիւնէն։ Տասնամ մը առաջ այս վախերը վախեր էին։ Այսօր աւելի են քան վախը։ Այնն ու ինչիսը երգելը ծիծաղելի հեռուստութիւն մըն էր մեզմէ շատերուն համար։ Այսօր փաստ՝ թէ մեր աղցը սրտէն անվերապարծ թաւած է մեր խորհուրդը։ Ու վախը պայծառ աղէտ է բոլոր անոնց համար որոնք արուածէն, ցոյցի հանուածէն անդին ալ տեսնելու պարտքը չեն վաճառեր ներկուած փաստերուն մեծ մեծ աղմուկին։

• • •

Միւս կողմէ, զարմեալ այդ շրջաններուն, մեր ժողովուրդը, այս անգամ հաւաքաբար, երբեմն բռնի, երբեմն ալ ինքնամատոյց, մոռցաւ քանք, որոնք թերի, անհիշք կամ տարալագի գնահատուած կամ այսօր բողբոլիին ուրացուած ըլլալուն հակառակ, մեր միշտ ապետարար բայց միշտ ալ անվթար ցեղային գիտակցութիւնը բերք էին մինչև զոհները նոր ժամանակներու։ Գիտեմ թէ նոր ուսումին առաքեալները համարտակօրէն պիտի վերլուծեն այս պրոցեսը, անոր գնդակի, անփառունակ, ստրկական հանգամանքները հատիկ հատիկ զննելով ու արեւորելով։ Բայց ինծի կուզայ թէ կանխառն անապարանք մը, աւելի ճիշդ անպարտաւոր մըն է ասիկա, քան անկեղծ ու շիտակ ճիգ մը ևս պատմութիւնը օննելու։ Դարձեալ տեղը չէ հոս լրիկ հայուկիւր կազմել այդ օրոնում ելլին։ Ինծի համար պարզ ու գեղեցիկ է գումարը — Ու այդ գումարը՝ իբր զանգուած, հաւաքական գործարարաւորութիւն, Հայոց ժողովուրդն էր անցնող զարու կէսերուն։ Այնքան սրտառու, գոբախտ բայց այնքան ալ

իրաւ, իմաստալից տարազ, երբ, զարաւոր կողմերէն ինտերը տակաւին չսպիացուցած, այդ արհամարհուած, այդ ստրկութեան մէջ այն լատներած զաւանեղ սղին արշաւի կը հանդերձուէր։ Դէպի նորոգ իր նաւահանները, աստիւր գտնելով մահուան կայաններէն իր վրայ զիդուած թմբերը նետելու մէջդի, անակնկալ, լուզիլ արթնամտութեամբ ու փարելով ամբարշտուկ այն նորոգ ազդակներուն որոնք յատկանիւնները կը նկատուին արդիական մշակոյթին — լեզու, արուստ, դրականութիւն, տեսնական շնորհիւ գիմագիծ, բայց պահելով հոգեյատակը անվթար ու հարազատ, իր անցելային։ Պոլսին ու Թիֆլիսը (այս քաղաքներուն մէջ մեր իմացական գործունէութիւնը միայն նկատի ունին), ինչուած չեն ափափոյ, անգիտակցի նպաստներով, այլ շնքի փառտը էին այն տուրքերուն որոնք ամէն զարու, առնուազն քանի մը անգամ հակառակորդ խոփովը հիմնայտակ հերդուած, չարք քարի վրայ չնքուած։ Մեր երկրին վրայ անաղակու ընդհանրականութիւն մը քան ան զոր կ'ընդգրկէ այսօր։ Ինծի համար մեծագոյն քաղաքակրթութիւնը աղբիւսը, դիմաւորման քաղաքակրթութիւնն է, երբ հոգեւոր զօրաւոր գիծեր այդ ապրումը չենք մը, դիմագիծի մը կը մօտեցնեն։ Ու, աւերակ մը, անոր մէջները պտտող սղակ մը, վրան թեւածող երգի փուրը բաւ են ազգ մը խորհրդանշելու, կերէք է որ այդ ազգը մնալու հաւատքը կը կանգնի բարձր հոգիներուն խորը անոր գաւազներուն։

Ու 1850 ի կենդանի, իրական տարազը, ժողովուրդ Հայոցը, Հայոց աշխարհիկը, Հայաստանը, տարօրինակ բոմանթիլով մը այսօր այլակերպուած, պատկերներ են՝ խառն, հզոր, կենդանի։ Այնքան ինչպէս Իրիւնանի, կենարացի փարթավ սեղանաւորներուն ինչպէս Խուլիթիկ պարզուկ խորաբարներուն աչքերուն առջև։ Ազգային անցեալը մէկուն երեւակայութեան մէջ կը հազնի նոյնքան իրական գծադրութիւն, փառք, շնորհ ու գեղեցկութիւն։ Երան միւսին իղիւրուն վրայ անոր ներկան կը յօրինէ կոկիծի, յամառ հաւատքի, ապրումի համախառնող իւր քակտութիւնը տառապող նայասանին։ Ու ազգային երգերուն, հանգէներուն, հաւերուն իմաստը նոյնն է մեծատունին ու իր սպասաւորին հասկացողութեանը մէջ։ Վերլուծումը դժուար պիտի հասնէր արտաքերի հոծութիւնը այն զգացումներուն, որոնք զբարբար շղջողուն զարգերու խղճող բնութիւն հակառակ կամ յօրինուածքի ալլալու մեղաւոր տափափութեանը ընդմէջէն՝ համար գտաի աղբերանալու, երբեմն անարուեստ, չնայ, ուսուցիկ, երբեմն պարզ, խոր ու անփոխարինելի կերպով հարազատ, իբր արտայայտութիւնը գարեբուն պատգամին։ Ան որ, այդ օրերուն, ոչ գիտէ ինչ իմար հաւաքուած շրթներէն գամուած բազմութեան մը զխուս կախեց անտես, բայց այնքան իրաւ, արնաշագիս կուտը ողբին, որ կը սկսի

«Իմ սիրելի զաւակունքս, կը թափառին
օտար աշխարհ» ...

այսօր տոգորել, մոխիր բայց այդ պահուն համակ
սարկես ու կրակ բառերով, ապառնաբար իբր հո-
գեւոր միութիւն, փաստ աւելի կ'արժէ քան մեր
օրերու թերեւ համայնաբարական գործը, խմբա-
կերբ որոնք գովքը կը փառաբերին . . . լախալա-
յոմնեռոն, Ալիքի ու Վերիին: Ձայնե՛ր, որոնց ա-
հանջ տուին այլապէս հոգի մարդեր — բռնա-
կիր, արհեստաւոր, մշակ, տանուտէր, սեղանա-
ւոր, վարժապետ, տէրտէր, վարդապետ, բայց
բոլորն ալ յուսելէին վատահ պաշտպանութեամբը
աւելի բարեբաւ: Ձայնե՛ր որոնք լուծ են ալ,
իրենց նահանջին մէջը շինելովառ ու յանկուցիչ:
Ո՛րն է երգը որ լացնէր միշտ այսօր: Մի յոբոր-
տաք թէ լացին պէտք չունիք: Թէ ապատութեան,
յարթանակի, տիեզերական գրոհի պիտի բանաք
ներ հապաղին զոհերը: Պատեցէ՛ք, այսպէս մե-
ծամտելէ առաջ, միջին կայանները ձեր եղբարցը
հոգիներուն ու յետոյ պոռայէ՛ք: Ո՛րն է երգը որ
միշտ յուզէր այսօր, զպաշտպանութեամբը բարիաներու,
մեծէ հիմնովին պարպառած մեր ընդունակութիւն-
ներէն, մեր ներկան հալածելու անողոր հարկովը
զատապարտութեամբ, մեր անցեալին զօտնալու մեղ-
քը իսկ անկարող ճակատարաց կերպով: Հարցու-
ցէ՛ք բայց զպաշտպանութեամբ պատասխանին հաւատք
ունենալէ:

Ու սա նշմարները տրտում, յուսահատութիւն, ան-
աւարտ օրովեան ուրացութեամբ, կը ներկայացնեն
հիգի, պատմելու համար սուգը մորուստ քանիսն
կը հաւատամ թէ գոնէ մէկ մասը առոյց, զան-
գուածին համար ալ իսպառ պատռած, մեզմէ ու-
մանց մօտ չեն կորսնցուցած իրենց սրտառուչ,
վաշխաւոր շնորհ: Ու, մեղմէ մանց ուսերուն
նուիրաբերութեամբ սա պարտքը, որքա՛ն բանեղէն խօ-
սելու ուժացած, հեռացած, թշնամացած մեր եղ-
բայրներուն, մեղ ընէ նեղ, գուցէ անարդար —
աղքատութիւնը սիրտերը գառնացնող, փանգա-
հարող փառական ախտ մըն է, մանաւանդ հոգե-
ւոր իր երեւոյթ — և կամ — անհատկանքն, նոր
ուսումնին ու տախանիներուն պարտաւորէր սե-
րունդին մօտ, անպէտ օրքան չկամ, պապուկ բայց
իբրիմ յղնող, ինչպէս արեւած է մեզ հաստատել
ատկեւ իրենց խօսուածքին ու կեցուածքին մէջ,
եղբ մեզին կեցողացման, եղբայրական շղա-
պատմութիւն փորձ կը կործանեն տիեզերական տու-
նիներու ճակատան մը անպիտիւ մեր կարօտին
ու հայրենապառ բաղձանքներուն վրայ: Ի՞նչ
շէնգոյթ է ատկեւ որ իր եղբորս անտուութիւնը
ներշնայարան է զարմացած իր արժէքներու կեր-
տումն: Ո՛ր է իմաստը այն անողայ ուրացու-
մին որով կը շղարտուին անխուսափելու օտարա-
ցուն, անէացուն հարեւր հաղաթներով հաշուե-
ութեամբ բերաններ, նոյն լեզուն խօսող ու նոյն ար-
մատներէն մեկնող:

Թերեւս աւելորդ չլլայ յայտարարել թէ ես
չեմ որ պիկատտեսան միամտութեամբ մը, պար-

զպաշտպանութեամբ մը սա կեցուածքը զատել կամ
զատապարտել պիտի ներէի ինքի, առանց բա-
ժինը ճշգրտել օտար մշակութիւններու ալլապէս ան-
ժուսիլի ճնշումին որով պայմանաւոր է որ միայն
հասցը զոր կ'ուսենք, այլ և հոգեւոր, իմացական
մեր սնունդն: Գաղութները ջրտնէքն աւելի
բան մը կը հանեն իրենց ուղեղէն, բան մը որ
հարստութիւնն էր մեր պապերուն: Ան ատկեւ
մանրելով է որ տակաւին մինչև ատեն մը շա-
րունակին պիտի քաջը տալ իրենց վերջալոյսա-
լին աղօտացումը, անէացումը հակակոչող ընաշ-
գով մը: Անշուշտ գեւ կանգուն են մեր ժամերը
ուր հերմակ մաղերու սրտառուչ տիրապետու-
թիւնը իմաստալից է բաւական: Ու կը խօսուի
մեր բարբառը զառամ բերաններէ: Ու կը գրուի
մեր գիրով: Բայց, նոյնիսկ ամենէն բարեբաւ
պարագային անգամ, անդունդ է փոքրած այժ-
մէական, նորափետուր ու տաղանգաւատ մեր մէկ
գրողին որ Բարիդի կամ Պատմողի գրգիռներուն
ընդմէջէն — արտեսանք գործը կարծես ձեռն շատ
աւելի պարտական է այդ գրգիռներուն — իր
զգայնութիւնը կը հանէ ոճի, բիրեղացման,
զանելով ալլապէս խռովիչ շլացուցիչ անզրպարծ
մը իրմէ զուր: Առ ան միւսին միջև, որ կէս զար-
տառէ Պոլսոյ խաններուն ու արհաւաններուն քրտ-
նաթոր, հեղձամի ձուկ երազներով ու լացով պար-
ցուն միջնորդաւն կըցնէր իր հանել ալլապէս սրտա-
նքմիկ բայց հարգաւոր պատմիչները, առանց բա-
րիքեան չափին: Ու այդ անդունդը աշխարհ է մա-
նաւանդ հոգիին համար այն տղեկին որ թխար ու-
սին գեղին զարոցը կ'երթար տարի մը ամբողջ մը
գիրները սորվելու, ուրիշ տարի որք՛ն զանեղ հեղե-
լու և երբորը մըն ալ զարեցը սահուն կարգալու
համար, քառորդ զար առաջ, ու այն միւս նոյնտարի
տղեկին որ այսօր ժպտուն, կոկիկ, կը լալէ պե-
ղանի ծաղկաբարաններ, մամլովներու մատուր-
ներէն ծաղաթեան մը մէջ կ'աւարէ օտար ա-
թութեամբն ուսումը ու կը զարգանայ հոգայաքալ
... զէպի օտարութիւն: Այս զուգակիւնը չի բա-
զատուր: Ու մտքին մէջ հակադրութիւններ, հատ-
գիտութիւններ չեն թելադրիչները սատուներուն:
Հոն որ տիրէ համապարփակ ցարժ ամբողջովին
մտացունած հոգեբանութեան մը, ընկուզուած աշ-
խարհի մը որոնք մերն էին, եղբ էին՝ քառորդ,
կէս, մէկ, տասը զար առաջ, Որոնք ալ մեր չեն,
զպաշտպանութեան մէջ անխնայաբար, բայց նոյնիսկ
կենդանի ծոցին մէջը մեր հայրենիքին: Անխու-
սափելի քայքայումը, տարբանշտութեամբ մեր հո-
գիին, որ կ'առնէ կայապարզ սա նորագոյծ օ-
տարութեան, աւելի անաւոր ու սպանիչ քան առ-
սը և աւելի զարեւոր մեր գերութեան որ անգոր-
ծող (inoperant) էր միացնէր մեր հոգեւոր կառուցիչ
պարզուկ բայց կարծի զրահանքին դիմաց — մեր
լեզուին, հոգիին, երկինքին ձեւերով՝ մեր վրայ,
ներսը, շուրջը անպատու:

Բաներ կան որ վեր են մենէ: Առոյցմէ՛ք է մեր
պատմութիւնը: Ուրիշներ՝ որոնք կը թուն ըլ-
լալ ատկեւ, բայց նուաճելի են խորունկ ու յա-
բատե. նուիրումով, զօրաբերումով, Առոյցմէ՛ք:

մեր Եկեղեցիին: Ու ուրիշներ, որոնք քառութիւնը
անկարելի կ'ընեն մեր մեղքերուն: Ատոնցմէ, ա-
պառաքաւար, այժմեան մեր ընդառաջումը, հե-
ռուէն ազեղող փողով թմբուկով հրաւիրելու մեր
վատ, աղքատաց հոգեւորութիւնը, Անկարելի է
ստանալ զառն վզովուսով հետևի սա կործանա-
բար անապարանքին՝ մեր անցեալը հաշուեյա-
րարի ենթարկելու — անոր մէջ մեր պարտու-
թեանց, անկուսակցութեան փաստերը խորանարգե-
լով, աւելի ցայտուն ընծայելու համար կառոյց-
ները քանի մը հիւրանոցի, կայանի, ու ասնկ ու
նանկի: Թող լաւ հասկնան զիս: Ոչ մէկ այխա-
տանք կ'արհամարհէ ան որուն օրերը, ամիսները,
տարիները չլիթայակիր վատանկէ զատ ուրիշ բան
չհանցան սա կեանքէն: Բայց, ներքին գտնելով
նոյնիսկ նեղութիւնը առակին կապիկին, ինք-
զինքս չեմ խաբար տրուած, շահուածը դիմա-
ւորելով, ինչ կ'ըսեմ՝ բխրապատկերով իբր ար-
ժէք, կորուսածին: Ինչ անուն ալ փակցնենք այ-
ժմեան և վատանկէ, եղածը խաբարա ծպտուած
մըն է գրեթէ, որով մեղքը ծածկելու մեր հիգին
մէջ իր զառնանք նեղաբար եթէ ոչ ապկարս ու
անպարար: Կո՛տակ զործնի մեր անցեալին, յա-
նուն նոր կարգախօսերու ամէնէն առաջ իմացա-
կան անպարկեշտութիւն է: Այդ անցեալը ոգեկո-
չած պարուս, իմ մտքէն կ'անցնի ո՛չ մէկ ուրիշ
բան՝ բայց այն թանկագին, անփոխարինելի զի-
տերիւնը միայն որով զինաբար դարեւրը ընդունե-
ցինք երբեմն նակատով երբեմն կունկով: Այդ
գիտութիւնը այսօր ազատած է մեզմէ աւելի հա-
լածական, մեզմէ աւելի հարեհազուրկ ուրիշ ժո-
ղովորդ մը: Գաղտնաբան այցելով մեր կ'ըսեն թէ
չի հասկնար հոն կատարուած հրաշքը: Շոն մար-
դիկ կը ստեղծեն և հող, և լեռներ, և մշակոյթ:
Կ'ըմբռնէ՞ք թէ որքան խոր է հիդը հող, լեռու
ստեղծելու երկու հազար տարիներէ ի վեր ա-
տոնցմէ օտարացած մարդոց համար: Ուրիշներ
բռնի կը հանեն այդ հզօր ազգայնները աղբերուն
մէջէն: Մենք կամաւ կը լքենք զանոնք: Այժմ
էականը, հետաքրքրականը, լրագրականը, ընթա-
ցիկը, կամ՝ ազատին, ասոր օտեղարը երբ իբր
գերազոյն տախտակներ կը մատուցանենք մեր
ցեղային մտահոգութեանց, վտանգած կ'ըլլանք
այդ ցեղին հոգեխառնը, ենթադրեալ որուն վրայ
միայն արմատ կը զարնեն հողեր բոյսերը:

Այն այտարակային անհասկացողութիւնը,
փոխադարձ հեղուամբ որ մեր առաջուոր մտաւո-
րական խաբարիները, մեր մտքին բարոյական
միջուկները դարեւրով նախահախառն վերածելէ
ետք, այսօր պտակաւոր, պետական, եւրոպակա-
նացած իմաստաբիրութիւն է դարձրող մեր զըլ-
խուն, իմիայն մեր ստորին բնազդները, մեր ա-
հաւոր, գիշատիչ ստեղծութիւնները ոսկեղծելու,
պատմութեանելու, հրավառելու ընդունակ, երբ
ասելի քան երբեք հիւրս հանդերձելու եթէ ոչ
սիրելու հարկը վերջնադրային պատգամ է, տըր-
ած մեր աստարաբոսին կամարին, զիրար արժե-
զրկելու, սեցնելու, այլակերպելու, անասնա-
ցընելու այն կատաղութիւնը որուն առջև ափի-

բերան կը ձգայ ամէն անկախ դիտող ու մտածող,
երբ ափ մը ընտրամի անաստակ կ'ըլլայ համա-
նական զգացումներու, զգայութեանց գետնի մը
վրայ իր սիրտը լայն ընելու եղբորը սիրտին ու
միտքը՝ իրատե՛ս, մեղի համար դարձնող նակա-
տագրին, որուն լրիւ պարկերը ամէնք ալ նկա-
րուած ունինք, անշինջ ամօթով, անմուսնալի
կոկիծով, Բանդալուսած խոր մեր մարմինին ու
հոդիկին ամէնէն նուիրակաւ ծալքերուն — պատա-
կերը մեր վերջին ողբերգութեան ոչ իբր անգը-
թութիւն, վարագուծիւն, այլ մեր միտքին հաս-
ցուած գերազոյն նախատինք. մանաւանդ իմա-
ցական այն անլուր խաժամուժը — բուռ գոր-
ծածելով իբր վիճակ — որ մեր մամուլին հազա-
րաւոր սխնականքէն պարսատիկուած պատգամ-
ներուն շո՛ւքն է, նուէրն է մեր զժախտ գլուխ-
ներուն, որպէս զի մտացած մեր գոյութեան յա-
ւտեհական թշնամին, զիրար հալածենք, այդ
թշնամիին զէ՛մ իսկ մեզմէ չգործադրուած անշ-
թութեանք մը: — այս ամէնը չեմ գիտեր ինչ ա-
հաւոր, հրաշխաւուն անզգածութեան մը, կուրու-
թեան մը գինով անցնին մեզմէ աննշմար: Կը
մոռնանք ինչ որ չի կընար մոռցուիլ: Ու կը սոր-
վինք ինչ որ թուանաւոր գերտնուցում մըն է մեզի
համար:

Նկարագրիւնները նոր ուսումնին:

— Շատ ու շատ են անոնք:
Բայց վեր կանոն տալու գործն է նորին ա-
ռաքեալներուն:

Հինին հարկերը, իրենց կայունութիւն մէջ,
եւ հ'անցնիմ տրուած կարաւանին ազօտած,
մոռցուած, չի՛շած բաներուն:

(Շարունակելի)

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԽՍՈՒՐ

Երեսաստացորթներ կ'անկին աղուտ մէկ
պահն է: Ի՞նչ մանուկ, մարդ չ'ունի քաւա-
կան զգացողութիւն և ոչ ալ ճանաչողութիւն
իրերու: Ոչինչ խորունկ չէ այն ասեմ, Հասուն
սարիքի մէջ, շատ գիտէ, ա՛յ այնքան համոյց
չ'իսկնաւ: սիրտը, նուազ դիտարկող ևւ ակնի
շրջանայեցած, ա՛յ այնքան չ'աւուտ ևւ չի տա:
Բայց, քանակն երեսուն տարուն միջոցին,
ի՛նչ հոյզ, ի՛նչ շիւթիւն. ո՛րքան շուտ կ'սիր-
ուի և ո՛րքան շուտ կ'սիրէ այդ հասակին մէջ:

*

Երեսաստացորթներ, իրենց յոյսերովն արքե-
ցած, կը կարծեն բռնել հեռապնդած բաներին.
անոնց շոյոր երեսակցորթները իրականու-
թիւններ կ'երեւին իրենց: